

Maastik ja taluarhitektuur. Maa-arhitektuuri inventeerimine

Riin Alatalu

Eesti maastik ja sellel leiduvad inimtegevuse jäljed sh ka hooned on meie ajaloolise mälu kandjad. Pinnavormidest saame lugeda planeedi ajalugu, metsas, põllul ja külades näeme inimkonna, ühe kultuuriruumi ja Euroopa ühe vanima paigse rahvuse - eestlaste ajalugu. Maastikust leiab täna ikka veel viiteid muinasajale, pärisorjusele, talude päriksostmisele, industrialiseerimisele, venestamisele, omariiklusele, sõdadele, küüditamistele, kollektiviseerimisele, sisse- ja väljarändele, maade tagastamisele, linnastumisele, ajastu moevooludele ja paljudele muudele meie elu mõjutanud nähtustele.

Nii nagu mõisa- ja linnaarhitektuuris on stiiliajalugu vaid kultuuriloo üks tahk, esindab ka külamaastik muutunud majanduslikke, ühiskondlikke ning poliitilisi olusid ja muudatusi rahvakultuuris. Külaehitised väljendavad nii selle maa rikkamaid kui ka vaesemaid aegu ja inimesi ja nende kadumine vähendaks Eesti maastiku rolli ajaloo tutvustajana.

Eesti taluarhitektuuri on uuritud juba enam kui sada aastat ning meil on nii uurimustena, joonistena, kunstiteostena, fotodena kui filmimaterjalina arvestatav hulk etnograafilisi ehitisi dokumenteerivat materjali. Meil on mitmeid häid näiteid taluarhitektuuri säilitamisest museaalse keskkonnana nii Eesti Vabaõhumuuseumis kui ka arvukates paikkondlikes muuseumides. Märksa vähem on ajaloolased ja etnograafid dokumenteerimise ja museaalse säilitamise kõrval pööranud tähelepanu vajadusele säilitada ajaloolisi hooned, külasid ja Eestile omast arhitektuurset maastikku, hoida ajaloolist elukeskkonda ning uuendada seda traditsioone respektides.

Meie rahvapärase arhitektuuri eripära ja uhkus on rehemaja/rehielamu/rehetare, mis peegeldades talumajapidamise ajaloolist ja majanduslikku arengut, on samas traditsioonilise külamaastiku oluline arhitektuurne element. Rehielamu on ühtpidi püsinud äärmiselt konservatiivsena, samas on rehemajad alates 19. sajandi keskpaigast teinud läbi mitmeid murrangulisi uuendusi ja arenguid. Juba 20. sajandi alguses kaotas rehemaja oma mõtte rehena, 21. sajandi alguses ei ole enam palju neid, kus elatakse, ent funktsiooni muutusest hoolimata kohtame maastikul ikka veel nende tuttavaid vor-

me. Traditsiooni hoidmise nimel üritasid esimesed maarahvale projekteerinud professionaalsed arhitektid Erika Nõva, August Volberg, August Esop jt 1920.-30. aastatel lähtuda oma projektides rehemaja arhitektuursest ideest ja vormist selle maastikusse sobivuse pärast. Kui saja aasta eest peeti oluliseks lähtuda kohalikust traditsioonist, siis täna on eestlaste eelistustes ülekaalus odav rahvusvaheline kataloogimaja või traditsionalismi imporditud variant nn tare-tarekeste näol.

Arhailisele rehemajale lisaks ilmestavad Eesti traditsioonilist küla-maastikku mitmed siinset omapära väljendavad ehitised, mis samuti vajavad tähelepanu ja hoidmist –majandushooned koos taluõuega, taluhäärberid, moonakamajad, asunikutalud, veskid, meiereid, kauplused, kooli- ja vallamajad, kolhoosnike elamud, kolhoosikeskused ja veel palju. Kõik nad on märgid oma aja eluolust, vajadustest, moest ning tõekspidamistest.

19. sajandi keskpaigast peale on hoonete kaasajastamisega, ühiskonna moderniseerumisega kaasnenud uute hoonetüüpide tekkega ja vanade ehitiste kadumisega Eesti külapilt ja selle tähenduslikkus pidevalt muutunud. Mida aeg edasi, seda kiiremad ja järsemad on muudatused. Ajalooliste hoonete kadumise tempo üha kasvab, sest jätkuva linnastumisega ning elu- ja elatusviiside muutumisega on kadunud või kaob paljude vanade hoonete järgi funktsionaalne vajadus.

Väga paljud algupärased hooned on hävinud sõdade ja okupatsioonirežiimi tõttu, samas on kolhoosikorraga kaasnenud peremehetunde puudumine paradoksaalsel moel ka säilitanud mujal maailmas ümberehitatud või lammutatud hooneliike ja mitmekihilisuse vaatevinklist on meie külapilt väga mitmekihiline ja huvitav. Viimastel aastakümnete muudatuste tempo on aga murettekitav - Kaljo Põllu märgib oma 2004. aastal ilmunud Hiiumaa taluarhitektuuri käsitleva raamatu eessõnas, et tagantjärele tarkusena selgus, et 1982. aastal oli ekspeditsioonidega alustamiseks viimane aeg – „enamik siis jäädvustatud hoonetest on nüüdseks hävinud või tundmatuseeni ümber ehitatud“.¹

Käesolev artikkel põhineb autori 2007. a Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimisteaduskonnas kaitstud magistritööl „Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand. Rahvusliku taluarhitektuuri kehtmine ja kaitse arengukava „Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine“ valguses“.

Magistritöö eesmärk oli käsitleda Eesti maa-arhitektuuri, ennekõike talude, aga ka talumajandusega seotud ja maarahva kasutuses olnud/olevat arhitektuurset keskkonda muinsuskaitsest, st säilitavast seisukohast. Ma-

gistritöö raames analüüsisin peamisi ohtusid taluarhitektuuri säilimisele, võimalikke kaitsemehhanisme, senist väärtustamist ja selle tulemuslikkust.

Terminit „maa-arhitektuur“ tõlgendab 2007. aastast käivitunud Kultuuriministeeriumi „Maa-arhitektuuri ja -maastike uurimine ja hoidmine“ programm (edaspidi Maa-arhitektuuri arengukava)² kui ehitatud keskkonda, mille on loonud väljaspool linnu põllumajandusega, hiljem ka muude elualladega tegelev maarahvas. Selle vanemasse kihistusse kuuluvad peale taluhoonete ka külade ja alevike ühisotstarbelised ehitised (nt koolid, vallamajad, seltsi- ehk rahvamajad, kõrtsid, poed, pritsikuurid, vaestemajad, sepikojad) ja tööstushooned (nt veskid, meiereid, töökojad).

Taluarhitektuur kui väärtus

Suhtumine traditsioonilisse eestlase elamusse sõltub kontekstist. Kui kunstnikud on läbi sajandite otsinud idüllilist maastikku, siis baltisaksa aadlike ja haritlaste, sh ka 20. sajandi alguse noorte eesti haritlaste kirjasõnas ilmunud käsitlused on üldjuhul kriitilised.³ Loomadega jagatava ja suitsuse rehetoa elamistingimused ei olnud juba valgustusaja kirjameeste jaoks normaalsed. Uuendusliku 19. sajandi alguseks olid elustandardid rehemajas ajale aga tõsiselt jalgu jäänud. Väidetavalt olid Eesti rehemajas oluliselt kehvemad tingimused kui samas kultuuriruumis olevate lätlaste omades⁴. Rehemajas leiti harva midagi head – pime, vilets, suitsune, ebatervislik, räpane, niiske, ehitamiseks kulus liiga palju kallist metsamaterjali, elati pead-jalad koos, ruumi jagati lojustega jne. Juba varases Eesti ajakirjanduses ja kalendrisabades manitseti talupoegi puhtust pidama ja jagati nõuandeid võimalike uuenduste kohta. Eesti esimeses ajakirjas „Lühhiike õppetud“ osutas Peter Ernst Wilde 1767. a temperatuuride suure vaheldumise, pimeduse ja suitsuse õhu ebatervislikkusele⁵, 1860. aastatel propageeriti „Eesti Postimehes“ järjepidevalt korstnate

2 Maa-arhitektuur ja -maastik. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2007–2010 <http://www.kul.ee/index.php?path=0x214x1280>.

3 Vaata näiteks: Baer, Karl Ernst von. Eestlaste endeemilistest haigustest. 1814. Tallinn 1976; Pärdi, Heiki 2002. Kasimata talupojad ja kabadad intelligendid. Hügieeniolud 20. sajandi alguse Eesti külas - Tuna 4, lk. 104.

4 Viires, Ants 1971. Esimene katse Eesti taluelamuid parandada - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXV, lk 66.

5 Wilde, Peter Ernst Lühhiike õppetud mis sees monned head rohhud täeda antakse, ni hästi inimeste kui ka weiste haigusse ning wiggaduste wasto; et se kellel tarwis on, woib moista, kuidas temma peab nou otsima ning mis tulleb tähhele panna igga haiguse jures, Valgus 1976; .Alatalu, Riin

1 Põllu, Kaljo 2004. Hiiumaa rahvapärane ehituskunst. Ilmamaa, lk 11.

ehitust⁶, sajandi lõpukümnenditel hakati talurahvale suunatud arstiteaduslikes kirjutistes eriliselt rõhutama puhtust ja hügieeni.⁷ Talurahva rämpseid ja ebatervislikke elutingimusi seostati vaesuse, aga ka lihtsalt lohakusega. Talurahva ehitisi nimetati haletsevalt „viletsateks hurtsikuteks“, rõhutades seeläbi talupoegade lootusetut seisundit ühiskondlikus hierarhias. Ei ole siis ime, et rehemajast kujunes 19. sajandi sotsiaalsete ja majanduslike murrangute ajaks mahajäämuse ja vaesuse sümbol ka eestlastest peremeeste jaoks. 19. sajandi suured muudatused omandi- ja ühiskondlikes suhetes väljendusid kõige selgemalt päriseks ostetud talude pingutustes elutingimuste parandamiseks ning vajaduses suuremate hoonete järele. Peremehe staatuse sümboliks sai rehest lahku ehitatud elamu. Taluhäärber jälgis soovitatult mõisa või linna ja alevi hoonete eeskujut. Statistika rehest eraldi elamute ehitamise aja ja ulatuse kohta järgib üsna loogiliselt talude päriseksostmise protsessi Eesti- ja Liivimaal. Ka Eesti rahvusliku liikumise üheks ideoloogiliseks teemaks oli elutingimuste parandamine. Nii näiteks toimus 1881. aastal eestimeelsete taluomanike juhtfiguuri ja jõuliselt majanduslikku arengut edendava Carl Robert Jakobsoni eestvedamisel esimene Eesti taluplaanide võistlus, millele laekus kokku 60 tööd. Võistluse eesmärk oli propageerida rehest lahku ehitatud elamuid.⁸

Veel hoogsamalt kui elamuid uuendati taludes majandushooneid. Karjakasvatuse tähtsuse tõus sundis talumehi kõige põhjalikumalt moderniseerima loomalautu ja hobusetalle. Sageli ehitati lõhutud maakivist laudad, tallid, kuivatid ja aidad palju kapitaalsemalt ning mõnikord ka välimuselt mõjuvamalt kui elamud. Neid hooneid ilmestavad mustriksse laotud nurgad, uste-akende sillused ja raamistused ning muud detailid.

Elutingimuste parandamine on Eestis eri ajastutel olnud rahvusliku ja lausa riikliku tähtsusega ettevõtmine. Nii rahvusliku ärkamise, iseseisvuse kehtestamise kui ka taastamise aja loosungiks oli, et Eesti elu tuleb muuta euroopalikuks, st kaasaegseks, kaosest tuleb tekitada kord. 1930. aastate kodukaunistamis-liikumine oli üks mõjukamaid iseseisvusaastatel iga inimeseni jõudnud kampaaniatest, mida läbi okupatsioonijärgse helge mälestusena edasi kanti. Idee, et korrastatud ja maitsekas kodu annab tunnistust rahvuskultuu-

1988. Koolimeditsiini ja rahvameditsiini suhetest P.E.Wilde „Lühike õppetunne“ näitel. Tartu Ülikool. Kursusetöö.

6 Vaata näiteks Eesti Postimees 1864 nr 44; Peterson, Aleksei 1968. Taluelamu käsitlus eestikeelses perioodikas aastail 1850–1917 - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIII, lk 29.

7 Alatalu, Riin 1992. Meditsiinilise mõtte areng Eestis eestikeelse kalendrikirjanduse näitel. Tartu Ülikool. Diplomitöö, Tartu, lk 29, 51.

8 Peterson, Aleksei 1968. lk 34.

ri tasemest andis tõuke ka uueks kodukaunistuskampaaniaks, mille kuulutas välja president Lennart Meri 1998. aastal.

Traditsiooniliste taluehitiste väärtustamine kultuuripärandina kerkis päevakorda 1910. aastail Rootsi vabaõhumuuseumi Skanseni (rajatud 1891), Taani maaehituste muuseumi (1897) ja Soome Seurasaari vabaõhumuuseumi (1901) eeskujul. 1913. aastal võttis Eesti Rahva Muuseum Oskar Kallase õhutusel vastu otsuse rajada oma vabaõhumuuseum, ajalehtedes kutsuti rahvast üles säilitama vanu ehitisi tulevase muuseumi jaoks.⁹ 1920. aastate teisel poolel tegutses Tallinnas Eesti Vabaõhumuuseumi Ühing.¹⁰ Lätlased avasid Riias oma vabaõhumuuseumi juba 1924. aastal, Eestis selleni 1920.–30. aastail siiski ei jõutud, kuid Eesti Rahva Muuseumis tegeleti aktiivselt taluarhitektuuri uurimise ja tutvustamisega.

Muinsuskaitse

Riikliku kultuuripärandi kaitse eesmärk on peegeldada meie (kultuuri)ajalugu kogu selle mitmekesisuses ning toimida instrumendina kultuurilise järjepidevuse hoidmisel. Kultuurimälestiste nimekirj ideaalis on kultuuripoliitiline vahend loomaks kuvandit sellest, kes me oleme ja kust me tuleme.

Eesti muinsuskaitsepoliitikale on iseloomulik, et kaitstavate objektide valikul on metoodilise valdkondade selektsiooni asemel lähtutud pigem mingi konkreetse valdkonna asjatundja ja autoriteedi initsiatiivist. Samuti ühiskonna väärtushinnangutest erinevatel aegadel. Ligi poole tänastest pea 6000 ehitismälestistest moodustavad mõisatega seotud hooned, kaitse all on u 270 ehk enamasti Eesti pühakodadest ja teistest kirikule kuulunud hoonetest.

Täna on riikliku kaitse all vaid 69 erineva majandushoonete arvuga talukompleksi kokku ca 300 hoonega. Neist ligi kolmandiku moodustavad Koguva küla hooned. Taludega seonduv mälestiste arv on siiski suurem, sest kaitse all on ka mitmed mõisa- ja talumajanduse ühisobjektid nagu veskid, kõrtsid, meiereid ja moonakamajad.¹¹

Muinsuskaitse kriteeriumid on paratamatult ajas muutuvad ja täienevad. Kahe maailmasõja vahel tehti küll katset asutada vabaõhumuuseum, kuid taluhoonete riikliku kaitse alla võtmine ei saanud veel aktuaalseks, 1925. aastal keskenduti muinsuskaitse nimekirjade koostamisel ennekõike

9 Eesti vabaõhumuuseum. Ideest tegudeni. 1996.

10 Saron, Juta 2007. Karl Tihase elutöö – Eesti Vabaõhumuuseum - Suutsutare 4, 2007, lk 289.

11 Kultuurimälestiste riiklik register.

keskaegsetele kirikutele ja linnustele, nõukogude ajal võeti esmalt kaitse alla klassivõitluse ja nõukogude võimu kehtestamisega seotud talud. Esimeste arhitektuursete väärtustena võeti 1964. aastal kaitse alla 1957. aastal asutatud Vabaõhumuuseumi hooned ning Angla tuulikud ja Mihkli talu Saaremaal, 1968. aastal nimetati Koguva küla etnograafilis-maastikuliseks kaitsealaks. Viimastel aastatel on Muinsuskaitseamet asunud taluarhitektuuriga süsteemsemalt tegelema, nii näiteks võeti 2006.–2007. aastal Ruhnus kaitse alla 22 hoonet ja rajatist, kaitse alla on võtmisel ka kõik Hiiumaal ja Saaremaal veel taastataval kujul säilinud tuulikud. Paratamatult tuleb selle maa minevikuks tunnistada ka erinevaid rahvuse ja riikluse seisukohalt vastuolulisi perioode. Seetõttu on Muinsuskaitseamet viimastel aastatel asunud uurima ja väärtustama ka nõukogude-aegseid ehitisi sh kolhoosi-arhitektuuri¹². Nõukogude okupatsioonivõimu riiklik poliitika oli talude suretamine ja maaelanike ümberkolimine kortermajadesse, millega teadlikult hävitati kodukoha ja oma maa peremehe tunnet, ent see ei tähenda, et toona ehitatu seas ei oleks arhitektuursetelt ja ajalooliselt väärtuslikke objekte.

Taluarhitektuuri kaitsmine ei ole lihtne, sest üldjuhul on tegu ajahamba ees kaitsetu puitarhitektuuriga ning igapäevases kasutuses olevate hoonetega, kus tuleb paratamatult arvestada inimeste olmevajadustega. Tänapäevase muinsuskaitsealuse alusel inimese koduse elu reguleerimine ei ole alati mõistlik.

Traditsioonilise külamaastiku järjepidevuse hoidmiseks on riikliku hoole all olevat taluarhitektuuri liiga vähe. Et riiklike muinsuskaitsealuste piirangute ulatuslikum rakendamine on küsitav, tuleb leida muid meetodeid taluarhitektuuri väärtustamiseks ja hoidmiseks ja seda ennekõike elukeskkonnana. Küla ilmet ja struktuuri saab säilitada läbi planeeringute, määratledes neis miljööväärtuslikke alasid ja kultuuriväärtuslikke objekte. Et talumajade tähendus rahvuskultuuri alustalana on ühiskonnas leidnud laiemat kõlapinda, annavad tõendust ka viimastel aastatel omavalitsuste tellimisel koostatud planeeringud¹³, mis sisaldava häid ja konkreetseid ettepanekuid ning soovitusi talude kaitseks. Planeeringute ellurakendamise tõhusust näitab aeg.

12 Kalm, Mart 2004. Nõukogude eesti arhitektuur. Muinsuskaitseameti arhiiv A-5538; Lankots, Epp 2005. Eesti NSV aegne arhitektuur ja muinsuskaitse - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 79-81.

13 Vaata näiteks: AS ENTEC Peipsi looderanniku miljööväärtuslikud alad 2004. Teemaplaneering <http://www.jogevamv.ee/in.php?op=body&id=588&T=2>;

AS ENTEC Viimsi valla teemaplaneering http://www.viimsivald.ee/failid/Teemaplan_Seletuskiri.pdf;

AS ENTEC Vihula valla üldplaneering <http://www.vihula.ee/vana/ypajalooline.htm>

Uuringud

Külapärandi säilitamine on tänapäeval aktuaalne, eri teemasid ja uuringuid on algatanud Muinsuskaitseamet, rahvuspargid ja muuseumid, pärandi probleemid on kirjas Eesti maaelu arengukavas 2007–2013¹⁴, ulatusliku metsades peituva kultuuripärandi inventeerimise algatas Riigi Metsamajandamiskeskus.¹⁵

Hoolimata mõnedest ühistest tööühmatest ja ümarlaudadest ei ole erinevate institutsioonide koostöö piisav, samuti jätab soovida infovahetus. Eestis on läbi aegade erinevate institutsioonide poolt teostatud mitmeid üksikute talude, hoonetüüpide või piirkondade inventeerimisi, ülevõtteid ja ülesmöödistamisi. Mitmed algatused on erinevatel põhjustel jäänud pooleli, teised piisava kasutuse ja väljundita. Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Vabaõhumuuseumi, Muinsuskaitseameti jms arhiivides on rikkalik kogu taluarhitektuuri ülesmöödistusi. Võrdlus varasema materjaliga annaks võimaluse seirata maastikul toimuvat, enamasti jääb aga uute algatuste raames vana materjaliga tutvumata. Magistr töö raames koostas loetelu senistest olulisematest hoonete ja rajatiste uuringutest, huvilised leiavad selle lisadena ka tähelepanuväärsemad uuringute ankeedid.

Kõige olulisemad inventeerimised võib rühmitada järgmiselt:

1. Eesti Rahva Muuseumi uuringud - talude kaardistamised 1923-1928; 1935-1939 ja uuring Tänapäeva küla Aravetel 1983-1984.
2. Temaatilised uuringud - vesiveskid 1986 - 1988; Saaremaa tuulikud 2004 - 2006; Hiiumaa tuulikud 2004 - 2005; meiereid alates 2005.aastast; raudteejaamad 2004; kiviaiad 2005; pärandkultuur metsas 2005 - 2007, Eesti Vabariigi arhitektuur 2005, nõukogude arhitektuur 2004.
3. Muinsuskaitsealad ja mälestised - Rebala 1976, 1989 ja 2005; Koguva küla 1975 - 1976, 1984 ja 2004 ning Ruhnu 2005 - 2006.
4. Looduskaitsealad ja rahvuspargid - Lahemaa 1972 - 1977, 2004 - 2007 ja Karula 2005.
5. Piirkondlikud inventeerimised - Noarootsi 1992 - 2001 ja 2003; Peipsi looderanniku miljööväärtuslikud alad 2004; Hiiumaa taluarhitektuur 1982, 1988, 1992, 1993; Setumaa taluarhitektuur 1975, 1977, 1979, 2004 ja 2006 ning Viljandimaa külad 2003.

14 Eesti maaelu arengukava 2007–2013, Põllumajandusministeerium 5. juuli 2007 Eelnõu <http://www.agri.ee/MAK>.

15 Metsanduslik pärandkultuuri kaitse ja rakendamine 2005-2007. Interreg IIIA. www.rmk.ee/pages.php3/01310504,2259;

Eesti Rahva Muuseumi uuringud

ERM hakkas taluehitiste uurimisega tegelema 1920. aastatel direktor Ilmari Mannineni eestvedamisel. Talude kaardistamisele kaasati arhitekte ja üliõpilasi – 1923 – 1928 plaanistati arhitekt Ernst Ederbergi juhendamisel ja Kultuurkapitali toel Tallinna Tehnikumi üliõpilaste joonistuspraktikumide käigus 15 kihelkonnas rohkesti ehitisi, peamiselt rehielamuid. Üliõpilaste hulgas oli ka Eesti esimene diplomeeritud naisarhitekt Erika Nõva¹⁶, kes rakendas saadud kogemust oma hilisemas loomingus. Ederberg oli ühtlasi ka esimene kodumaine arhitektist teadlane, kes uuris Saaremaa ja Hiiumaa ning liivlaste rahvapärast ehituskunsti. Manninen kasutas üliõpilaste joonistusi oma teose „Die Sachkultur Estlands“¹⁷ koostamiseks ja illustreerimiseks.¹⁸ Nendelt ekspeditsioonidelt on Eesti Rahva Muuseumi Etnograafilises arhiivis kõige rikkalikumalt materjali Setumaalt, Saaremaalt, Muhust, Hiiumaalt, Märjamaalt, Jõelähtelt, Kuusalust, Hallistest ja Kanepist.

Talude kaardistamine jätkus alates 1935. aastast, senisest rohkem pandi rõhku ka talude õueplaanidele ja kõrvalhoonetele, ehitusmaterjalidele, detailidele jne.¹⁹ Välitööde materjale kasutas Gustav Ränk oma 1939. a. ilmunud monograafia „Saaremaa taluehitised I“²⁰ koostamisel.

Talukultuuri süstemaatilise hävitamise ajal 1940. – 1960. aastatel õnnestus toonase nimega ENSV Riiklikus Etnograafiamuuseumis ja Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis tegeleda arvestatava etnograafilise uurimustegevusega. Selle tulemusel suudeti dokumenteerida silmapaistvalt suur osa tollal veel arvukalt säilinud taluehitistest. Ülevaate uuritud teemadest saab Etnograafiamuuseumi küsitluslehtede põhjal²¹. 1948 plaanistati põhjalikult mitmed kõrtsihooned, arhitekt professor Edgar Kuusiku juhendamisel toimusid esimesed sõjajärgsed arhitektuuriüliõpilaste praktikad Muhu- ja Saaremaal.²² Etnograafide poolt on siiani üheks kõige kvantitatiivsemaks analüüsiks jäänud Aleksei Petersoni poolt ajastu tipptehnikat elektronarvuti Ural-4 abil TRÜ Arvutuskeskuses välitöödel vormistatud ja Etnograafiamuuseumi

16 Toomani, Erika Nõva mälestused 2005, lk 38; Arhitekt Erika Nõva. 2006, lk 31

17 Manninen, Ilmari 1931–1933. Die Sachkultur Estlands. Õpetatud Eesti Seltsi eritoimetused I–II, Tartus.

18 Viies Ants 1960. Eesti taluehitiste uurimisest - Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVII, lk 107

19 Ibid, lk 109

20 Ränk, Gustav 1939. Saaremaa taluehitised I, Tartu.

21 Alatalu, Riin 2007. Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand, Rahvusliku taluarhitektuuri kehtmine ja kaitse arengukava „Maa-arhitektuur ja –maastik. Uurimine ja hoid“ valguses. Magistritöö. Lisa 13 lk 173.

22 Viies, Ants 1960, lk 110

kogudes leidunud 2148 ülesmöödistatud rehielamu põhiplaanide analüüs. Neist 70 ehitusaeg dateeriti varasemaks kui aasta 1800, kuid ümberehituste tulemusena olid hooned valdavalt tundmatuseeni muutunud.²³

Välitööde tulemuste põhjal on avaldatud mitmeid artikleid, peamiselt Etnograafiamuuseumi Aastaraamatutes, ka Karl Tihase „Eesti taluarhitektuur“²⁴ ja Tamara Habichti „Eesti rahvapärane arhitektuur“²⁵ põhinevad arvukate välitööde materjalidel. Tookord fikseeritud rehemajade ja teiste taluhoonete olukorda tänapäeval ei ole teadaolevatel andmetel uuritud.

Etnograafiamuuseumi teadustöötajad ja välitööde praktikat teostavad üliõpilased käisid pidevalt erinevate eesmärkidega küsitluslehtedega välitöödel Eesti erinevates piirkondades, üheks põhjalikumaks uuringuks oli „Tänapäeva küla“ alates 1983. aastast Aravetel ja selle lähiümbruses²⁶, võrdlevalt uuriti 1987. aastast ka tänapäeva väikelinna Jõgeva näitel.²⁷ Aravetel kaardistati ja kirjeldati kõik talud ja hooned küsitluslehtede alusel.²⁸ Uue teemana on etnograafide huvialasse jõudnud pärandi representeerimine taluturismis.²⁹

Temaatilised uuringud

1986 – 88. aastal inventeeris Kultuurimälestiste Riiklik Projektseerimise Instituut 546 vesiveskit³⁰ ehk enamuse kunagi eksisteerinud vesiveskistest - 1940. aasta Eesti Rahvusliku Jõukomitee andmetel oli Eestis kokku 759 vesiveskit, neist 4 suurt vabrikut.³¹ Saaremaal ja Muhumaal inventeeriti 2004 – 2005 Muinsuskaitseameti tellimusel 161 tuuleveskit või nende varet, neist ca 60 on veel rahuldavas seisus ja neid on võimalik säilitada. Hiiumaal kaardistati

23 Peterson, Aleksei 1967. Rehielamu ruumijaotuse arengu põhijooni XIX ja XX sajandil - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXII, lk 7–39.

24 Tihase, Karl 1974. Eesti talurahvaarhitektuur, Tallinn

25 Habicht, Tamara 1977. Rahvapärane arhitektuur. Tallinn.

26 Materjale Aravete külast I, II, III Järva-Madise kihelkond, Albu vald, Paide rajoon, Ambla külanõukogu 1983, 1984. Eesti Rahva Muuseum, Etnograafiline arhiiv 193, 194, 199.

27 Tänapäeva väikelinn. Ankeet 1988. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum.

28 Tänapäeva küla. Ankeet 1985. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum.

29 Rattus, Kristel, Jääts, Liisi 2006. Etnoloogiliste välitööde materjal: turismitalud. Kogutud Läänemaal Ridala ja Hanila vallas 2005. aastal. Eesti Rahva muuseum, Etnograafiline arhiiv 251.

30 Suuder, Olev 1990. Lõuna-Eesti vesiveskite ajalooline ülevaade. Muinsuskaitseameti arhiiv A–2750.

31 Juske, Anto 2006. Eesti vesiveskid. Tallinn, lk 28–29.

2004. aastal 39 tuulikut.³² Võrdluseks – 1930. aastatel oli Saaremaal üle 350 tuuliku³³, Hiiumaal oli 18. sajandi lõpul teada 229 tuulikut, 1860. a. ligi tuhande pere kohta 412.³⁴ Mandri-Eestis on inventuurid tegemata.

Inventeerimise tulemusena võeti enamus pukktuulikutest riikliku kaitse alla, kaitse alla võtmine jätkub. Muinsuskaitseamet eraldas samuti raha ajutiste katuste paigaldamiseks ja avariitöödeks.

2004 inventeeriti Muinsuskaitseameti tellimusel kõik Eesti raudteejaamad³⁵, alates 2005.aastast kaardistatakse kunagisi meiereisid.³⁶

Nii raudteejaamade kui meiereide puhul otsustati riiklikku lauskaitset mitte rakendada, hooneid võetakse kaitse alla valikuliselt. Kohalikele omavalitsustele edastati ettepanekud väärtustada raudteehooneid kultuuriväärtuslike objektidena üld- ja teemaplaneeringutes.

2006-2007 inventeeriti Muinsuskaitseamet tellimusel setu pühakojad tsässonad. Lisaks väärtuste kaardistamisele, sisaldab inventuur ka põhjaliku hinnangut paarikümne säilinud tsässona tehnilisele seisukorrale.³⁷

Maaelu Arengu Euroopa Põllumajandusfondi vahenditest toetati 2005. aastal ja tõenäoliselt ka 2008. aastal kiviaedade taastamist ja rajamist eesmärgiga säilitada ja suurendada maastike esteetilist, ajaloolist ja kultuurilist väärtust ning luua elupaiku ning suurendada bioloogilist ja maastikulist

32 Selirand, Enno, Rosenberg, Kalle. 2004. Hiiumaa tuulikud. Üldülevaade ja hävinud tuuleveskid. Hiiumaa tuuleveskite ülevaatus ja tehnilise seisukorra hinnang. Muinsuskaitseameti arhiiv, A-6068.

33 Sepp, Tõnu 2004. Saaremaa tuulikute inventeerimine, Muinsuskaitseameti arhiiv, A-7006-7016.

Sepp, Tõnu 2005. Saaremaa tuulikute inventeerimine - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 85-86.

34 Selirand, Enno; Rosenberg, Kalle. 2004.

35 Jänes, Martin, Oja, Urmas 2004. Raudteejaamade inventeerimine. Muinsuskaitseameti arhiiv Eesti raudteejaamade inventeerimisankeedid <http://www.evr.ee/?id=2173&PHPSESSID=268ee815309109cd65b3a536d92fa7c4>.

Jänes, Martin, Loit, Mari 2006. „Raudteearhitektuuri ajaloost ja säilitamisest.” Muinsuskaitseamet; Jänes, Martin 2005. Eesti raudtee ehituspärandi uurimisest ja kaitsest - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 82-84.

36 Jänes, Martin, Oja, Urmas 2005-2006. Meiereide inventeerimine. Harjumaa, Järvamaa, Rapla-maa, Muinsuskaitseameti arhiiv, 06-7016 (sama Eesti Piimandusmuuseumis).

Jänes, Martin 2006. Järvamaa piimandushoonete inventeerimisest - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 84-85.

37 Vaata näiteks Vissel, Triin, Raal, Ain 2006. Meldova tsässon. Ehitustehnilise seisukorra, kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide inventeerimine, ettepanekud remondiks ja restaureerimiseks. Muinsuskaitseameti arhiiv A-7678.

mitmekesisust. Toetussüsteemi rakendamiseks telliti Eesti kiviaedade kohta teaduslik uuring.³⁸

Riigi Metsamajandamiskeskuse eestvedamisel ja Interreg III projekti raames inventeeritakse alates 2006. aastast metsanduslikku pärandit. Pilootprojektidega alustati juba 2003. aastal Kullamaa, Risti ja Märjamaa vallas. Projekti eesmärk on inventeerida Eesti metsades leiduv inimtegevusega seotud kultuuripärand, näiteks talukohad, vanad teed, kaevikud, tõrvapõletuskohad jne, kogutud andmeid võib pidada nn muinsuskaitse reserviks. Meetodika sisaldab enam kui sada erinevat objektitüüpi.³⁹ Reaalne eesmärk on aastaks 2010 inventeerida kõik Eesti metsad.

Hisilema arhitektuuri süstemaatilist kaardistamist on vedanud Muinsuskaitseamet - Epp Lankots koostas 2005 põhjaliku ülevaate Eesti Vabariigis aastatel 1918 - 1940 ehitatud tähelepanuväärsetest hoonetest⁴⁰, 2004 aastal koostas Mart Kalm sama nõukogude perioodi ehitiste kohta.⁴¹

Muinsuskaitsealad ja mälestised

Rebala muinsuskaitseala

Rebala, Parasmäe ja Vandjala küla ajaloo ja ehitiste uurimisega alustas Gea Troska Tartu Ülikooli üliõpilaste abiga juba 1976. aastal⁴², 1989. aastal koostas Rebala kaitseala arhitektuuriajaloolise ülevaate Epp Kangilaski.⁴³

Rebala muinsuskaitseala ja objektide kaitsmiseks vajalike kaitse- ja kasutustingimuste määramiseks otsustati Rebala muinsuskaitsealale koosta-

38 Rennu, Madis 2005. Eesti kiviaiad. Ajaloolis-etnograafiline ülevaade. Muinsuskaitseamet, A-7004 (sama Eesti Vabaõhumuuseum, Põllumajandusministeerium)

Rennu, Madis 2007. Eesti traditsioonilised kiviaiad: etnograafia ning kultuurirollid. Tartu Ülikool. Magistritöö.

Lukas, Dan; Rennu, Madis 2005. „Kiviaedade rajamine, taastamine ja hooldamine”. Tallinn.

39 Meikar, Toivo (toim.) Metsandusliku pärandkultuuri kaitse ja rakendamine. Pärandkultuur Eesti metsades 2005. Eesti Metsaselts;

Tarang, Lembitu (toim.) Väike pärandkultuuri käsiraamat 2007. Eesti Loodusfoto.

40 Lankots, Epp 2006. Eesti Vabariigi periood 1918-40. Muinsuskaitsealine aspekt. Muinsuskaitseameti arhiiv; Lankots, Epp 2008. Alusuuringud Eesti Vabariigi aegsest ehituspärandist – Muinsuskaitse aastaraamat 2006, lk 67.

41 Kalm, Mart 2004. Nõukogude eesti arhitektuur. Muinsuskaitseameti arhiiv A-5538; Lankots, Epp 2005. Eesti NSV aegne arhitektuur ja muinsuskaitse. // Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 79-81.

42 Troska, Gea 2000. Rebala, Parasmäe ja Vandjala küla ajaloost ja ehitistest - Suitsutare 2 Tallinn, lk 249-299

43 Kangilaski, Epp 1989. Rebala kaitseala arhitektuuriajalooline ülevaade. Muinsuskaitseameti arhiiv A-2249.

da teemaplaneering. Selle eeltööna valmis Muinsuskaitseameti tellimusel Vabaõhumuuseumi ning Tallinna Ülikooli Ökoloogiainstituudi koostöös muinsuskaitseelised eritingimused teemaplaneeringu koostamiseks. Eritingimuste raames inventeeriti 99 talu/hoonete kompleksi ja fikseeriti õueplaanid.⁴⁴

Koguva küla

1970. aastatel pööras muinsuskaitse tõsist tähelepanu Koguva küla inventeerimisele – 1975. a teostasid etnograaf Epp Kangilaski ja arhitekt Helle Kolmer Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse tellimusel põhjaliku küla hoonete, piirete ja struktuuri analüüsi.⁴⁵ 1984 jätkati Koguva külale iseloomulike arhitektuuridetailide ülesmõõtmisjooniste ja fotodega.⁴⁶ 2003 - 2004 teostati Muinsuskaitseameti tellimusel Koguva küla hoonete ja rajatiste arhitektuuri-ajalooliste väärtuste inventeerimine ja tehnilise seisukorra ekspertiis.⁴⁷

2005 aastal kerkis taaskord päevakorrale Ruhnu hoonestuse riiklik kaitse. Otsuste langetamiseks tellis Muinsuskaitseamet Ruhnu ajaloolise küla muinsuskaitseelise inventeerimise.⁴⁸ Riikliku kaitse alla võeti 22 taluhoonet sh ka pastoraat, seni oli Ruhnus kaitse all vaid seitse Korsi talu hoonet ning

44 Projekti „Muinsuskaitseelised eritingimused koostamine Rebala muinsuskaitseala teemaplaneeringule ja põhimäärusele” lõpparuanne, Muinsuskaitseameti arhiiv, A-7005

Holst, Jutta, Saron, Jutta, Tamjärv, Maret, Talving, Hanno 2005. Uuring muinsuskaitse eritingimuste koostamiseks. Eesti Vabaõhumuuseumi arhiiv. (Sama: Rebala Muinsuskaitseala Keskus)

Konsa, Silja 2006. Rebala muinsuskaitseala kinnisvaraarenduse huviorbiidis. Muinsuskaitse eritingimused kaitseala säilitamiseks - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 78-79.

45 Kangilaski, Epp 1982. Uurimistööd Koguva külas.// Ehitus ja arhitektuur 1982-2, lk 41-47; Koguva küla hoonestusansambli restaureerimisettepanekud 1975. Muinsuskaitseameti arhiiv, VRV P-2370; Koguva küla teede, kiviaedade ja väravate restaureerimisettepanek 1976. Muinsuskaitseameti arhiiv, VRV P-2370, P-2557, 410.

46 Koguva külale iseloomulike arhitektuuridetailide ülesmõõtmisjoonised, fotod 1984. Muinsuskaitseameti arhiiv, A-1258, A-1259, Ü-671;

Kangilaski, Epp 1985. Koguva küla rahvaarhitektuur.// Ehitus ja arhitektuur 1/ 2 -1985, lk 47-54.

47 Rohtla, Nele, Kikas, Karmen, Möisaprojekt OÜ 2003-2004. Koguva küla hoonete ja rajatiste arhitektuuri-ajalooliste väärtuste inventeerimine ja tehnilise seisukorra ekspertiis. Muinsuskaitseameti arhiiv, A-6800 jj.; Sirts, Henn 2005. Koguva küla hoonestuse inventeerimine - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 88.

48 Rohtla, Nele, Kikas, Karmen, Möisaprojekt OÜ 2005. Ruhnu ajaloolise küla eksperthinnang. Muinsuskaitseameti arhiiv A-5915.

Rohusaar, Jaanus. Dagopen OÜ 2006. Ruhnu küla ajalooliste hoonete inventeerimine. Muinsuskaitseameti arhiiv;

Aadamsoo, Eva 2006. Ruhnu küla väärtuste otsingul - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 80-81.

kirikud. Kogutud andmete alusel määrati prioriteetsed hooldus- ja restaureerimistööd ja Muinsuskaitseamet eraldas täiendavad summad Ruhnu küla mälestiste hooldamiseks.

Looduskaitsealad ja rahvuspargid

Lahemaa rahvusparki külade inventeerimisega alustati 1970. aastatel. 1972 – 1974 uurisid talusid EKE Projekt Fredi Tompsi eestvõttel ja 1973 – 1977 Tartu Riikliku Ülikooli praktikandid Jüri Linnuse juhendamisel. Kokku inventeeriti 1913 talu (EKE Projekt 381 ja TRÜ 1532). Kokkuvõtet sellest tööst paraku tehtud ei ole, ent kogutud andmeid on kasutatud 1978. aastal valminud Lahemaa rahvusparki planeerimisprojekti ja 1981. aastal koostatud Lahemaa rahvusparki arenduskavas. Eesti Humanitaarinstituudi maastiku ja kultuuri keskuse ning Eesti Vabaõhumuuseumi koostöös on Lahemaal käimas järelinventuur. Materjalid on hoiul Eesti Rahva Muuseumis, Lahemaa Rahvusparkis ja Eesti Arhitektuurimuuseumis.⁴⁹

EKA arhitektuuri- ja restaureerimise üliõpilased mõõtmis- ja geodeesiapraktika raames inventeeriti 2004 – 2007 Pidaspea ja Kolga-Aabla rannakülad. Praktika materjalid on Eesti Kunstiakadeemias ja Lahemaa rahvusparkis. Tänuväärne uurimismaterjal on ka Lahemaa rahvusparki arhitekti Villu Rohtla ulatuslik Lahemaa talude fotoarhiiv 1980. aastatest, mis on samuti talle Lahemaa rahvusparkis.

Karula rahvusparki territooriumil olevate hoonete üldine inventuur hoone liikide, ehitusmaterjalide ja säilivusastme järgi viidi läbi 2005. aastal. Inventeerimise tulemusena kajastati kõik väärtuslikud hooned rahvusparki kaitsekorralduskavas, millega määrati traditsioonilistest ehitistest ja ehitustraditsioonidest lähtuvad üldised ehituspõhimõtted.⁵⁰

Haanja Loodusparkis viisid analoogse arhitektuuri uuringu 2007. aasta suvel läbi Ahto Raudoja ja Kristiina Tiideberg.⁵¹ Töö sisaldab ka huvipakkuva ülevaate hoonete materjalide ja säilivuse kohta.

49 Lahemaa rannakülade olustikust (end. Haljala ja Kadrina kihelkond) 1974. Eesti NSV Etnograafiamuuseum, Etnograafiline arhiiv 135, 136

50 Karula rahvusparki kaitsekorralduskava 2008-2018. <http://www.karulahvuspark.ee/index.php?nodeid=167&lang=et>

51 Arhitektuuripärandi kaardistamine ja arendamine Haanja Loodusparkis II etapi aruanne http://www.haanjapark.ee/failid/haanja_arhitektuuriparand.pdf

Piirkondlikud inventeerimised

Noarootsi taluarhitektuuri on mõõtmispraktikatel jäädvustanud Eesti Riikliku Kunstiinstituudi üliõpilased arhitekt professor Rein Zobeli juhendamisel.⁵² Eesti Maaülikooli maastikuarhitektid korraldasid 2003. a samas suvekursuse, mille materjale kasutati Noarootsi valla miljööväärtuslike alade teemaplaneeringu koostamisel.

Alates 1978. a. on Kalju Põllu ja hiljem Kadri Viirese eestvedamisel korraldatud Eesti Riikliku Kunstiinstituudi, hilisema Eesti Kunstiakadeemia ekspeditsioone erinevate soome-ugri rahvaste juurde. Käidi ka Setumaal (2004) ning mõnel aastal (1982, 1988, 1992 ja 1993, kui Venemaale ekspeditsioonile minna oli keeruline) kodusel Hiiumaal. Kaljo Põllu on Hiiumaal käikude põhjal koostanud põhjaliku ja hästi illustreeritud ülevaate Hiiumaa taluarhitektuurist.⁵³ Eesti Kunstiakadeemia etnograafia-ekspeditsioonid Venemaa koosseisus elavate soome-ugrilaste, sh ka eestlaste juurde toimuvad ka praegu. Ekspeditsioonide materjalid edastatakse üldjuhul Eesti Rahva Muuseumile.

Eesti Vabaõhumuuseum korraldas Setumaal välitöid 1975, 1977 ja 1979, peamise eesmärgiga leida muuseumisse setu taluarhitektuuri esindav eksponaat.⁵⁴

Setu talude inventeerimist alustas alates 2005. aastast Setomaa Programmi raames Seto Noorte Selts. Koostatav hoonete ja taluõuede andmebaas sisaldab konstruktsioonide, materjali kasutuse, ehitusvõtete kirjeldusi, mõõdistusi, õueplaanid ja fotosid.⁵⁵

Viljandi Maavalitsuse ja MTÜ Viljandimaa Mõisad eestvedamisel fotograferiti ja inventeeriti 2003. aastal 39 ajaloolist hoonet, analüüsiti ehituslikku seisundit, inventeeriti kultuuriväärtuslikud detailid. Programmi „Kultuuriväärtused ja külade areng” raames koostati õppematerjal ning hooldussoovitused ja viidi läbi viis piirkondlikku teoreetilist õppepäeva.

52 Zobel, Rein, Holst, Juta. Noarootsi valla talude arhitektuurne mõõdistamine, Eesti Vabaõhumuuseum. Näiteks: Hara küla talude arhitektuurne mõõdistamine EJ 128:1–32 1992, EJ 119:1–61; Noarootsi valla talude seisund EJ 119:1–61 (sama Eesti Kunstiakadeemia)

53 Põllu, Kaljo 2004.

54 Kalm, Piret 1975. Aruanne Setumaa ehitistest, Eesti Vabaõhumuuseum EA 21

Holst, Juta 1977. Aruanne Setumaa taluehitistest, Eesti Vabaõhumuuseum EA 23, lk 24–79

Saron, Juta, Kalm, Piret 1979. Aruanne Taluhoonete kompleks. Setumaa, Pankjavitsa (Vilo vald), Lõkova (Luõkova) küla, Vanatalo (neeme). Vene NFSV, Pihkva oblast, EVM EA 23, 1978 – 1980.

55 Uus, Andres 2003. 20. sajandi alguse taluhoonete traditsiooniline palkehitus Kagu-Eestis Misso valla näitel. Eesti Põllumajandusülikool. Magistritöö.

Raudoja, Ahto 2006. Setomaa puit- ja saviarhitektuuri inventeerimise juhised. Hilana-Tartu.

2007. aastast käivitus Kultuuriministeeriumi „Maa-arhitektuuri ja -maastike uurimine ja hoid” programm, mille arengukava on kehtestatud aastani 2010 taotlusega kaardistada olemasolev olukord ning ideaalis töötada välja toetus- ja nõustamisskeemid traditsioonilise külakeskkonna hoidmiseks. Inventeerimiste tulemused kantakse loodavasse, kultuurimälestiste riikliku registriga seotud maaehituspärandi andmebaasi.

Ideaalis võiks andmebaas olla seotud kõigi varasemate uuringutega, ent tõenäoliselt ei ole selle ühtlustamine reaalne ja otstarbekohane. Ent maa-arhitektuuri arengukava abil oleks mõistlik välja töötada eri huvigruppe kordineeriv keskus traditsioonilise küla pärandit puudutava teabe haldamiseks.

Kokkuvõte

Kõigil ülalloetletud suurematel uuringutel ja ka maa-arhitektuuri arengukaval on mitu võrdselt olulist eesmärki ja tulemust:

- traditsiooniliste ehitiste ja komplekside jäädvustamine ja uurimine;
- süstemaatiliste andmebaaside koostamine;
- ajaloolist ja kultuurilist väärtust omavate hoonete säilitamise vajalikkuse selgitamine kohalikele inimestele;
- kohaliku identiteeditunde tõstmine ;
- traditsiooniliste ehitusmaterjalide ning -võtete väärtustamine ning taaselustamine;
- Eesti traditsioonilise taluehituse säilitamine ja väärtustamine ;
- üliõpilaste ettevalmistamine vanade talumajade uurimiseks ning taastamisprojektide koostamiseks;
- keskkonda hoidva eluviisi propageerimine.

Väärtusliku keskkonna kaitse, ehitustraditsioonide, hoonetüüpide ja maastiku hoidmine on võimalik ennekõike nn omanikukaitsena. Selle eeldus on inimeste teadlikkus ja tahe, mõlemat aitab hoida ühiskonna toetus. Omanikke motiveerib ka moraalne toetus, tähelepanu ja huvi, mis kinnitavad, et tema kodu kiviaed või kaevurakked on väärtused riigi ja ühiskonna seisukohalt. Rahvuspärandi hoidmisel on loomulikult oluline ka rahaline tugi, ent toetusskeeme saab välja töötada alles siis kui pärand on laiemalt teadvustatud, väärtustatud ja kaardistatud. Hea näide on siin nii Riigi Metsamajanduskeskuse teadvustatud metsanduslik pärand kui Muinsuskaitseame-

ti süstemaatilised pukktuulikute uuringud, mõlemal juhul suudeti uuringute alusel edukalt põhjendada rahalise abi hädavajalikkust.

Talupärand kui rahvuslik väärtus ei ole täna veel enesestmõistetavus ja eeldab pikka ja kannatlikku uurimis- ja selgitustööd nii üksikisikute, kogukonna kui riiklikul tasandil Küla ehitiste väärtustamisega hoiame traditsioonilist külamaastikku, käsitööoskusi, traditsioonilisi materjale tootvaid väikeettevõtteid ning edendame säästlikku elulaadi. Pärandi reaalne hoid ei ole ainult perekondlike, riiklike ja rahvuslike, vaid ka rahvusvaheliste kohustuste täitmine.

Kasutatud materjalid

Arhiiviallikad ja käsikirjad

- Alatalu, Riin 1988. Koolimediitsiini ja rahvameditsiini suhetest P.E.Wilde „Lühhiike õppetust“ näitel. Tartu Ülikool. Kursusetöö 1988.
- Alatalu, Riin 1992. Meditsiinilise mõtte areng Eestis eestikeelse kalendrikirjanduse näitel. Tartu Ülikool. Diplomitöö, Tartu .
- Alatalu, Riin 2007. Eesti taluarhitektuur kui rahvuspärand, Rahvusliku taluarhitektuuri kestmine ja kaitse arengukava „Maa-arhitektuur ja –maastik. Uurimine ja hoid“ valguses. Magistritöö.
- Holst, Juta 1977. Aruanne Setumaa taluehitistest, Eesti Vabaõhumuuseum EA 23, lk 24–79
- Holst, Juta, Saron, Juta, Tamjärv, Maret, Talving, Hanno 2005. Uuring muinsuskaitse eritingimuste koostamiseks. Eesti Vabaõhumuuseumi arhiiv. (Sama: Rebala Muinsuskaitseala Keskus)
- Jänes, Martin, Oja, Urmas 2004. Raudteejaamade inventeerimine. Muinsuskaitseameti arhiiv
- Jänes, Martin, Oja, Urmas 2005–2006. Meiereide inventeerimine. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Muinsuskaitseameti arhiiv, 06–7016 (sama Eesti Piimandusmuuseumis).
- Kalm, Mart 2004. Nõukogude eesti arhitektuur. Muinsuskaitseameti arhiiv A–5538
- Kalm, Piret 1975. Aruanne Setumaa ehitistest, Eesti Vabaõhumuuseum EA 21
- Kangilaski, Epp 1989. Rebala kaitseala arhitektuuriajalooline ülevaade. Muinsuskaitseameti arhiiv A–2249.
- Koguva küla hoonestusansambli restaureerimisettepanekud 1975. Muinsuskaitseameti arhiiv, VRV P–2370; Koguva küla teede, kiviaedade ja väravate restaureerimisettepanek 1976. Muinsuskaitseameti arhiiv, VRV P–2370, P–2557, 410.
- Koguva külale iseloomulike arhitektuuridetailide ülesmõõtmisjoonised, fotod 1984. Muinsuskaitseameti arhiiv, A–1258, A–1259, Ü–671;
- Lahemaa rannakülade olustikust (end. Haljala ja Kadrina kihelkond) 1974. Eesti NSV Etnograafiamuuseum, Etnograafiline arhiiv 135, 136

- Lankots, Epp 2006. Eesti Vabariigi periood 1918–40. Muinsuskaitsealine aspekt. Muinsuskaitseameti arhiiv;
- Materjale Aravete külast I, II, III Järva-Madise kihelkond, Albu vald, Paide rajoon, Ambla külanõukogu 1983, 1984. Eesti Rahva Muuseum, Etnograafiline arhiiv 193, 194, 199.
- Projekti „Muinsuskaitsealiste eritingimuste koostamine Rebala muinsuskaitseala teemaplaneeringule ja põhimäärusele“ lõpparuanne, Muinsuskaitseameti arhiiv, A–7005
- Rattus, Kristel, Jääts, Liisi 2006. Etnoloogiliste välitööde materjal: turismitalud. Kogutud Läänemaal Ridala ja Hanila vallas 2005. aastal. Eesti Rahva muuseum, Etnograafiline arhiiv 251.
- Raudoja, Ahto 2006. Setomaa puit- ja saviarhitektuuri inventeerimise juhis. Hilana-Tartu. Rennu, Madis 2005. Eesti kiviaiad. Ajaloolis-etnograafiline ülevaade. Muinsuskaitseamet, A–7004 (sama Eesti Vabaõhumuuseum, Põllumajandusministeerium)
- Rennu, Madis 2007. Eesti traditsioonilised kiviaiad: etnograafia ning kultuurirollid. Tartu Ülikool. Magistritöö.
- Rohtla, Nele, Kikas, Karmen, Möisaprojekt OÜ 2003–2004. Koguva küla hoonete ja rajatiste arhitektuuriajalooliste väärtuste inventeerimine ja tehnilise seisukorra ekspertiis. Muinsuskaitseameti arhiiv, A–6800 jj.;
- Rohtla, Nele, Kikas, Karmen, Möisaprojekt OÜ 2005. Ruhnu ajaloolise küla eksperthinang. Muinsuskaitseameti arhiiv A–5915.
- Rohusaar, Jaanus. Dagopen OÜ 2006. Ruhnu küla ajalooliste hoonete inventeerimine. Muinsuskaitseameti arhiiv;
- Saron, Juta, Kalm, Piret 1979. Aruanne Taluhoonete kompleks. Setumaa, Pankjavitsa (Vilo vald), Lökova (Luõkova) küla, Vanatalo (neeme). Vene NFSV, Pihkva oblast, EVM EA 23, 1978 – 1980.
- Selirand, Enno; Rosenberg, Kalle. 2004. Hiiumaa tuulikud. Üldülevaade ja hävinud tuuleveskid. Hiiumaa tuuleveskite ülevaatus ja tehnilise seisukorra hinnang. Muinsuskaitseameti arhiiv, A–6068.
- Sepp, Tõnu 2004. Saaremaa tuulikute inventeerimine, Muinsuskaitseameti arhiiv, A–7006–7016.
- Suuder, Olev 1990. Lõuna-Eesti vesiveskite ajalooline ülevaade. Muinsuskaitseameti arhiiv A–2750.
- Zobel, Rein, Holst, Juta. Noarootsi valla talude arhitektuurne mõõdistamine, Eesti Vabaõhumuuseum. Näiteks: Hara küla talude arhitektuurne mõõdistamine EJ 128:1–32 1992, EJ 119:1–61; Noarootsi valla talude seisund EJ 119:1–61 (sama Eesti Kunstiakadeemia)
- Tänapäeva küla. Ankeet 1985. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum.
- Tänapäeva väikelinn. Ankeet 1988. Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum.
- Uus, Andres 2003. 20. sajandi alguse taluhoonete traditsiooniline palkehitus Kagu-Eestis Misso valla näitel. Eesti Põllumajandusülikool. Magistritöö.
- Vissel, Triin, Raal, Ain 2006. Meldova tsässon. Ehitustehnilise seisukorra, kultuuriväärtuslike tarindite ja detailide inventeerimine, ettepanekud remondiks ja restaureerimiseks. Muinsuskaitseameti arhiiv A-7678.

Kirjandus

Aadamsoo, Eva 2006. Ruhnu küla väärtuste otsingul - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 80-81.

Arhitekt Erika Nõva. 2006. Minu töö ja elu. Eesti Arhitektuurimuuseum.

Baer, Karl Ernst von 1976. Eestlaste endeemilistest haigustest. 1814. Tallinn

Eesti Postimees 1864 nr 44

Eesti vabaõhumuuseum. Ideest tegudeni. 1996.

Habicht, Tamara 1977. Rahvapärane arhitektuur. Tallinn.

Juske, Anto 2006. Eesti vesiveskid. Tallinn.

Jänes, Martin 2005. Eesti raudtee ehituspärandi uurimisest ja kaitsest - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 82-84.

Jänes, Martin 2006. Järvamaa piimandushoonete inventeerimisest - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 84-85.

Jänes, Martin, Loit, Mari 2006. „Raudteearhitektuuri ajaloost ja säilitamisest.” Muinsuskaitseamet

Kangilaski, Epp 1982. Uurimistööd Koguva külas.// Ehitus ja arhitektuur 1982–2, lk 41–47

Kangilaski, Epp 1985. Koguva küla rahvaarhitektuur.// Ehitus ja arhitektuur 1/ 2 –1985, lk 47–54.

Konsa, Silja 2006. Rebala muinsuskaitseala kinnisvaraarenduse huviorbiidis. Muinsuskaitse eritingimused kaitseala säilitamiseks - Muinsuskaitse aastaraamat 2005, lk 78-79.

Lankots, Epp 2005. Eesti NSV aegne arhitektuur ja muinsuskaitse - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 79-81.

Lankots, Epp 2008. Alusuuringud Eesti Vabariigi aegsest ehituspärandist – Muinsuskaitse aastaraamat 2006, lk 67.

Lukas, Dan; Rennu, Madis 2005. „Kiviaegade rajamine, taastamine ja hooldamine”. Tallinn.

Manninen, Ilmari 1931–1933. Die Sachkultur Estlands. Õpetatud Eesti Seltsi eritoimetused I–II, Tartu.

Meikar, Toivo (toim) 2005. Pärandkultuur Eesti metsades. Eesti Metsaselts

Peterson, Aleksei 1967. Rehielamu ruumijaotuse arengu põhijooni XIX ja XX sajandil - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXII, lk 7–39.

Peterson, Aleksei 1968. Taluelamu käsitlus eestikeelses perioodikas aastail 1850–1917 - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIII, 1968.

Põllu, Kaljo 2004. Hiiumaa rahvapärane ehituskunst. Ilmamaa.

Pärdis, Heiki. Kasimata talupojad ja kabadad intelligendid. Hügieeniolud 20. sajandi alguse Eesti külas - Tuna 4 2002.

Ränk, Gustav 1939. Saaremaa taluehitused I, Tartu.

Saron, Jutta 2007. Karl Tihase elutöö – Eesti Vabaõhumuuseum - Suitsutare 4, 2007.

Sepp, Tõnu 2005. Saaremaa tuulikute inventeerimine - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 85-86.

Sirts, Henn 2005. Koguva küla hoonestuse inventeerimine - Muinsuskaitse aastaraamat 2004, lk 88.

Tarang, Lembitu (toim.) 2007. Väike pärandkultuuri käsiraamat. Eesti Loodusfoto.

Tihase, Karl 1974. Eesti talurahvaarhitektuur, Tallinn.

Toomani, Erika Nõva mälestused 2005, lk 38;

Troska, Gea 2000. Rebala, Parasmäe ja Vandjala küla ajaloost ja ehitistest - Suitsutare 2 Tallinn, lk 249-299

Viires, Ants 1971. Esimene katse Eesti taluelamuid parandada - Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXV.

Viires Ants 1960. Eesti taluehitiste uurimisest - Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVII.

Wilde, Peter Ernst Lühhihe õppetud mis sees monned head rohhud täeda antakse, ni hästi innimeste kui ka weiste haigusse ning wiggaduste wasto; et se kellel tarwis on, woib moista, kuidas temma peab nou otsima ning mis tulleb tähhele panna igga haiguse jures, Valgus 1976.

Internet

Arhitektuuripärandi kaardistamine ja arendamine Haanja Looduspargis II etapi aruanne http://www.haanjapark.ee/failid/haanja_arhitektuuriparand.pdf

Eesti maaelu arengukava 2007–2013, Põllumajandusministeerium 5. juuli 2007 Eelnõu <http://www.agri.ee/MAK>.

Eesti raudteejaamade inventeerimisankeedid <http://www.evr.ee/?id=2173&PHPSESSID=268ee815309109cd65b3a536d92fa7c4>.

AS ENTEC Peipsi looderanniku miljööväärtuslikud alad 2004. Teemaplaneering <http://www.jogevamv.ee/in.php?op=body&id=588&T=2>;

AS ENTEC Viimsi valla teemaplaneering http://www.viimsivald.ee/failid/Teemaplan_Seletuskiri.pdf;

AS ENTEC Vihula valla üldplaneering <http://www.vihula.ee/vana/ypajalooline.htm>

Karula rahvusparki kaitsekorralduskava 2008-2018 <http://www.karularahvuspark.ee/index.php?nodeid=167&lang=et>

Kultuurimälestiste riiklik register.

Maa-arhitektuur ja –maastik. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2007–2010 <http://www.kul.ee/index.php?path=0x214x1280>.

Metsanduslik pärandkultuuri kaitse ja rakendamine 2005-2007. Interreg IIIA. <http://www.rmk.ee/pages.php3/01310504,2259>.

Landscape and farm architecture. The inventory of rural architecture

Riin Alatalu

This article draws on the material collected for the master's thesis defended in the Restoration Faculty of the Estonian Academy of Arts in 2007 and entitled 'Estonian farm architecture as national heritage. The sustainability and protection of vernacular architecture within the framework of a development plan entitled "Rural Architecture and rural landscape. Study and Conservation"'. The aim of the research was to study Estonian rural architecture, above all, farms, homesteads and other architectural environments previously or currently used by the rural population, from the point of view of heritage protection, that is, their conservation. For this purpose the threats to historic farm structures, possible defence mechanisms, heritage values ascribed to them so far and their effectiveness were analysed. The article gives an overview of farm architecture studies and the conclusions of these studies.

Large-scale research projects and the development plan of rural architecture have several equally important aims and results: photographing and studying traditional buildings and homesteads; compiling systematic databases; giving information about buildings of historic and cultural value to local communities with a focus on the need to preserve them; raising the awareness of local community with the goal of enhancing local identity; the revival of traditional building materials and skills; attaching heritage value to Estonian traditional farm architecture and its preservation; the training of students who would be able to study old farmhouses and develop projects geared to architectural environment protection as well as the popularisation of an environment-friendly lifestyle.

Farm architecture is not yet quite considered an asset worth protecting, that is why studying and explaining its significance requires long and painstaking work, to be carried out on the individual, community and national level. By putting high value on rural buildings, we protect traditional rural landscapes, craft skills and small enterprises producing traditional materials and promote a sustainable lifestyle. To protect and conserve our heritage means to meet obligations not only on the family and national level, but also on the international level.